

dr Patryk Piątkowski

ORCID: 0000-0002-7926-2243

patryk.piatkowski@ukw.edu.pl

Katedra Prawa Cywilnego

Wydział Prawa i Ekonomii, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Sumy gwarancyjne obowiązujące w dniu zdarzenia w umowie obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych jako kryterium waloryzacji na podstawie klauzuli *rebus sic stantibus* – glosa do tezy uchwały składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 15 stycznia 2025 r., III CZP 17/24

Słowa kluczowe: Sąd Najwyższy; klauzula *rebus sic stantibus*; ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych; poszkodowany

Przedmiotem glosy jest teza uchwały składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 15 stycznia 2025 r. wydana wskutek przekazania na podstawie art. 398¹⁷ 1 k.p.c. postanowieniem Sądu Najwyższego z dnia 20 listopada 2024 r. (sygn. II CSKP 1372/22) następującego zagadnienia prawnego – czy w przypadku waloryzacji na podstawie art. 357¹ § 1 k.c. sumy gwarancyjnej określonej w umowie obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych, wynikającej z nieobowiązujących już przepisów przewidujących niższą jej wysokość niż przepisy obowiązujące w chwili orzekania, kryterium waloryzacji stanowi aktualna wysokość sumy gwarancyjnej dla umów obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych, określona w przepisach obowiązujących w chwili orzekania. Uchwała ta dotyka problematyki związanej z przyjęciem kryteriów nadzwyczajnej zmiany okoliczności do zastosowania klauzuli *rebus sic stantibus*. Przedmiotowa kwestia ma istotne znaczenie dla praktyki ubezpieczeniowej, gdyż coraz częściej zdarzają się przypadki spowodowania przez kierujących pojazdami mechanicznymi szkód wartościowo przewyższających ustanowione ustawowo minimalne sumy gwarancyjne, stanowiące (w teorii) górny limit odpowiedzialności ubezpieczyciela. Niejednolita praktyka ubezpieczeniowa doprowadzała po wielokroć do odmowy zastosowania klauzuli *rebus sic stantibus* w odniesieniu do podwyższenia sum gwarancyjnych, a to z kolei rodziło spory na linii poszkodowany–ubezpieczony–zakład ubezpieczeń. Glosa odnosić się będzie wyłącznie do tezy uchwały, gdyż do złożenia glosy do publikacji¹ nie

¹ 4 marca 2025 r.

doczekaliśmy się jeszcze uzasadnienia orzeczenia. Jednak z uwagi na to, że głosowana uchwała dotyka tak ważnej problematyki z punktu widzenia ochrony poszkodowanych, w ocenie autora konieczna jest już na tym etapie publikacja wybranych rozważań pozostających w sferze potencjalnego zainteresowania, a może i przyszłej argumentacji Sądu Najwyższego.

1. Stan faktyczny oraz orzeczenia sądów powszechnych

Poszkodowana pozwem z 13 listopada 2018 r., skierowanym przeciwko zakładowi ubezpieczeń asekurującemu ryzyko kierującego sprawcy szkody na podstawie zawartej umowy ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych, na podstawie art. 357¹ § 1 Kodeksu cywilnego², wniosła o ukształtowanie stosunku prawnego wynikającego z zawartej obowiązkowej umowy ubezpieczenia pomiędzy ubezpieczonym posiadaczem pojazdu mechanicznego a ubezpieczycielem poprzez ustalenie granicy odpowiedzialności pozwanego z tytułu należnego poszkodowanej odszkodowania do sumy gwarancyjnej wynoszącej 18 163 625 zł.

Wyrokiem z dnia 30 maja 2019 r. Sąd Okręgowy w Łodzi ustalił granicę odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń z tytułu umowy obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadacza ww. pojazdu w stosunku do poszkodowanej w wyniku wypadku komunikacyjnego mającego miejsce 25 stycznia 2002 r., spowodowanego przez kierującego ubezpieczonym pojazdem do kwoty 15 047 900 zł, a w pozostałym zakresie oddalił powództwo.

Wyrokiem z dnia 8 grudnia 2020 r. Sąd Apelacyjny w Łodzi po rozpoznaniu apelacji ubezpieczyciela oddalił ją, podtrzymując dotychczasowe orzeczenie sądu *a quo*. Według Sądu Apelacyjnego przystąpienie Rzeczypospolitej Polskiej do Unii Europejskiej spowodowało konieczność przyjęcia zobowiązań do wprowadzenia norm prawnych w wyższym stopniu chroniących ubezpieczonych. Procesy

ekonomiczne z okresu po 2004 r., a także będący ich wynikiem wzrost wynagrodzeń i możliwości społeczeństwa skutkowały również wzrostem cen towarów i usług. To z kolei spowodowało wzrost kwot zasądzonych z tytułu odszkodowań. Były to procesy, które zachodziły **stopniowo, co jednak w ocenie Sądu Apelacyjnego nie pozbawia ich ostatecznego efektu waloru nadzwyczajności** w rozumieniu przytoczonego wyżej przepisu. W późniejszym okresie doszło do stopniowego podnoszenia progów sum gwarancyjnych, odpowiednio z 350 000 euro aż do 5 000 000 euro. W świetle wyżej przedstawionej wykładni nadzwyczajnej zmiany stosunków, uwzględniającej zmiany makroekonomiczne i prawne, które zaszły w Polsce po 1989 r., Sąd Apelacyjny uznał, że poszkodowana powódka wykazała istnienie wspomnianej przesłanki. Zmian, o którym mowa w sprawie, strony umowy ubezpieczenia łączącej sprawcę szkody z poprzednikiem prawnym pozwanego nie mogły przewidzieć, trudno zatem było oczekiwać, zwłaszcza od poszkodowanej powódki, jako nieprofesjonalisty w tej dziedzinie, możliwości przewidywania wpływu zmian makroekonomicznych na wysokość sum gwarancyjnych. Okoliczność ta nie wymagała zatem dowodu. Zdaniem Sądu Apelacyjnego zasadne było obciążenie obu stron skutkami nadzwyczajnej zmiany stosunków. W konsekwencji Sąd ten podzielił stanowisko Sądu Okręgowego w zakresie przyjęcia jako górnej granicy odpowiedzialności 70% tej sumy gwarancyjnej (wynikającej z obecnie obowiązujących przepisów).

Od wyroku sądu *a quem* skargę kasacyjną wniósł pozwany ubezpieczyciel, zarzucając:

- naruszenie prawa materialnego, tj. art. 357¹ k.c., poprzez jego błędne zastosowanie, polegające na dokonaniu waloryzacji sumy gwarancyjnej w umowie ubezpieczenia

² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. 2024, poz. 1061 ze zm.), dalej: k.c.

odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych w niewłaściwy sposób, czyli poprzez przyjęcie, że podstawą do dokonania waloryzacji powinna być aktualna wysokość sumy gwarancyjnej w ubezpieczeniu odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych, określona przepisami prawa obowiązującymi w chwili orzekania, a nie wysokość szkody określonej na podstawie wypłaconych już poszkodowanej (powódce) świadczeń i świadczeń, których wypłata jest przewidywana w przyszłości, w tym zwłaszcza świadczeń rentowych, a w konsekwencji pominięcie rozważenia interesów stron, tj. poprzez ustalenie nowej wysokości sumy gwarancyjnej na poziomie wielokrotnie przewyższającym wysokość szkody powódki i przez to nieobciążenie jej jakkolwiek częścią ryzyka zmiany stosunków;

- naruszenie przepisów postępowania, które miało istotny wpływ na wynik sprawy, tj. art. 232 zd. 2 Kodeksu postępowania cywilnego³, poprzez niedopuszczenie (z urzędu) dowodu z opinii biegłego na okoliczność wysokości szkody powódki, a w szczególności wartości świadczeń, w tym zwłaszcza świadczeń rentowych, których wypłata w przyszłości może być konieczna do zaspokojenia potrzeb powódki w związku z wypadkiem, którego skutków domaga się usunięcia na podstawie umowy ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych.

2. Postanowienie Sądu Najwyższego

Sąd Najwyższy przyjął do rozpoznania skargę kasacyjną, wskazując, że w sprawie powstało zagadnienie prawne budzące poważne wątpliwości związane z kwestią waloryzacji świadczenia na podstawie art. 357¹ § 1 k.c., odnoszące się

do minimalnej sumy gwarancyjnej określonej w umowie ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych, wynikającej z nieobowiązujących już przepisów, przewidujących niższą jej wysokość niż przepisy obowiązujące w chwili orzekania. Na podstawie art. 398¹⁷ 1 k.p.c. postanowieniem Sąd Najwyższy przekazał owo zagadnienie prawne do rozstrzygnięcia powiększonemu składowi, zadając następujące pytanie:

„Czy w przypadku waloryzacji, na podstawie art. 357¹ § 1 k.c., sumy gwarancyjnej określonej w umowie obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych, wynikającej z nieobowiązujących już przepisów przewidujących niższą jej wysokość, niż przepisy obowiązujące w chwili orzekania, kryterium waloryzacji stanowi aktualna wysokość sumy gwarancyjnej dla umów obowiązkowego ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych określona w przepisach obowiązujących w chwili orzekania?”.

W uzasadnieniu postanowienia Sąd Najwyższy wskazał w szczególności na następujące argumenty:

1. Dopuszczalność przekształcenia treści stosunku ubezpieczenia przez odpowiednie podwyższenie sumy gwarancyjnej, wskazując, że po powstaniu stosunku prawnego doszło do nadzwyczajnej zmiany stosunków. Zdaniem Sądu klauzula *rebus sic stantibus* może mieć zastosowanie odnośnie do umów ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej dla zapewnienia realnej ochrony poszkodowanego, zwłaszcza wobec zmiany funkcji ubezpieczeń komunikacyjnych w stosunkach społeczno-gospodarczych. Dopuszczalność zmiany stosunku prawnego w umowie obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych Sąd wywiódł również z dyspozycji art. 22a ust. 2 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych⁴.

³ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. 2024, poz. 1568 ze zm.), dalej: k.p.c.

⁴ Ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (t.j. Dz.U. 2023, poz. 2500 ze zm.), dalej: u.u.o.

2. Kryteria szczegółowe, związane z możliwością żądania podwyższenia minimalnej sumy gwarancyjnej determinującej zakres odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń, a odnoszące się wyłącznie do zmiany obowiązującego stanu prawnego. W niniejszej sprawie sądy obu instancji jako kryterium modyfikacji przyjęły aktualną wysokość sumy gwarancyjnej dla umów obowiązkowego ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych, określoną w przepisach obowiązujących w chwili orzekania. Odwołały się zatem do wysokości sumy gwarancyjnej (kwota 5 210 000 euro) wynikającej z art. 36 ust. 1 pkt 1 u.u.o. Sąd Najwyższy wskazał, że zmiana stanu prawnego nie może być wyłączną podstawą do zastosowania klauzuli *rebus sic stantibus*.

3. Zastosowanie klauzuli *rebus sic stantibus* nie może odbywać się w sposób zautomatyzowany i schematyczny, a powinno odnosić się do sytuacji obu stron (poszkodowany i zakład ubezpieczeń). Sąd wskazał też na możliwość rozważenia, czy wysokość szkody jest również relewantna dla skorzystania z mechanizmu podwyższenia sumy gwarancyjnej w oparciu o klauzulę *rebus sic stantibus*.

3. Uchwała Sądu Najwyższego

15 stycznia 2025 r. Sąd Najwyższy podjął uchwałę o następującej treści:

„Wysokość sumy gwarancyjnej dla umów obowiązkowego ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych określona w przepisach obowiązujących w chwili orzekania nie może stanowić jedyne kryterium waloryzacji na podstawie art. 357¹ k.c.”.

4. Analiza i próba oceny stanowiska Sądu Najwyższego

Stanowisko Sądu Najwyższego w ocenie autora zasługuje na aprobatę. Uchwała Sądu Najwyższego dotyka bezpośrednio przesłanek dopuszczalności zastosowania w umowie ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych klauzuli *rebus*

sic stantibus uregulowanej w art. 357¹ k.c. Jest to istotna kwestia, znajdująca odzwierciedlenie w praktyce⁵ z uwagi na częste występowanie z powyższym żądaniem przez poszkodowanych w zdarzeniach komunikacyjnych na podstawie art. 22a u.u.o., zgodnie z którym zakład ubezpieczeń informuje poszkodowanego lub uprawnionego z umowy ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych oraz umowy ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej rolników z tytułu posiadania gospodarstwa rolnego o możliwości wyczerpania się określonej w umowie ubezpieczenia sumy gwarancyjnej w przypadku, gdy łączna kwota wypłaconych odszkodowań lub innych świadczeń przekroczy 80% określonej w umowie ubezpieczenia sumy gwarancyjnej. Przekazując niniejszą informację, zakład ubezpieczeń informuje jednocześnie poszkodowanego lub uprawnionego z umowy ubezpieczenia o możliwości wytoczenia powództwa do właściwego sądu o ukształtowanie, na podstawie art. 357¹ k.c., stosunku prawnego wynikającego z powyższej umowy ubezpieczenia oraz o możliwości zgłoszenia do Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego roszczeń o wypłatę renty na podstawie przepisów ustawy z dnia 19 lipca

⁵ Np. wyrok SO w Gdańsku z dnia 1 grudnia 2017 r., XV C 369/17, LEX nr 2463687; wyrok SO w Łodzi z dnia 30 października 2017 r., II C 1262/16, LEX nr 2444854; wyrok SO w Siedlcach z dnia 29 stycznia 2016 r., I C 670/15, LEX nr 2000823; wyrok SO w Kielcach z dnia 27 listopada 2013 r., II Ca 644/13, LEX nr 1717411; wyrok SA w Poznaniu z dnia 25 kwietnia 2013 r., I ACa 93/13, LEX nr 1313384; wyrok SA w Warszawie z dnia 5 kwietnia 2013 r., I ACa 1143/12, LEX nr 1335751; wyrok SA w Warszawie z dnia 6 czerwca 2018 r., I ACa 190/17, LEX nr 2516060; wyrok SA w Warszawie z dnia 21 czerwca 2017 r., VI ACa 368/16, LEX nr 2370759; wyrok SN z dnia 19 września 2023 r., II CSKP 1111/22, LEX nr 3611572; wyrok SA w Poznaniu z dnia 28 marca 2022 r., I ACa 165/21, LEX nr 3346790; postanowienie SN z dnia 20 lutego 2024 r., II CSKP 1372/22, LEX nr 3715884; wyrok SN z dnia 30 maja 2017 r., IV CSK 445/16, LEX nr 2348538; wyrok SO w Kielcach z dnia 14 stycznia 2021 r., II Ca 1294/20, LEX nr 3148879; wyrok SO w Poznaniu z dnia 24 stycznia 2018 r., XII C 2500/15, LEX nr 2441849; wyrok SO w Łodzi z dnia 22 sierpnia 2017 r., II C 571/16, LEX nr 2420017.

2019 r. o szczególnych uprawnieniach osób poszkodowanych w przypadku wyczerpania sumy gwarancyjnej ustalonej na podstawie przepisów obowiązujących przed 1 stycznia 2006 r. Zgodnie z art. 22a u.u.o. na ubezpieczycieli nałożone są dwa obowiązki związane z analizowaniem sumy gwarancyjnej w ubezpieczeniu odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych oraz ubezpieczeniu odpowiedzialności cywilnej rolników z tytułu posiadania gospodarstwa rolnego. Pierwszy z nich związany jest z koniecznością informowania poszkodowanych o ryzyku wyczerpania sumy gwarancyjnej i o możliwości wytoczenia przez poszkodowanego powództwa o ukształtowanie stosunku prawnego na podstawie klauzuli *rebus sic stantibus*. Drugi z nich, bez którego nie można zrealizować pierwszego, to obowiązek stworzenia przez ubezpieczycieli systemu monitorowania wyczerpalności sum gwarancyjnych w poszczególnych umowach ubezpieczenia, umożliwiającą w automatyczny sposób spełnienie pierwszego z obowiązków⁶.

Wprowadzenie ustępu wskazującego na możliwość modyfikacji sumy gwarancyjnej w oparciu o klauzulę *rebus sic stantibus* przez wiele lat wywoływało dyskusję w doktrynie i rozbieżności w praktyce orzeczniczej⁷. O ile jednoznacznie opowiedziano się za niemożliwością podwyższenia sumy gwarancyjnej na podstawie przepisów o waloryzacji sądowej (art. 358¹ § 3 k.c.)⁸, o tyle jako punkt zainte-

resowania w tym zakresie przyjęto możliwość podwyższenia sumy gwarancyjnej w oparciu o klauzulę *rebus sic stantibus* z art. 357¹ k.c. Przyjmuje się, że brak jest podstaw do wyłączenia możliwości modyfikacji sumy gwarancyjnej w oparciu o klauzulę *rebus sic stantibus* ze względu na charakter prawny umowy ubezpieczenia⁹, jednak znacznie trudniejszym zadaniem jest określenie, w jakich okolicznościach można zastosować art. 357¹ k.c. Analizę dopuszczalności stosowania art. 357¹ k.c. niewątpliwie utrudnia swoisty charakter umowy ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej. Chodzi o możliwość wystąpienia z żądaniem z art. 357¹ k.c. przeciwko ubezpieczycielowi przez samego poszkodowanego, którą dopuszcza sam ustawodawca w art. 22a ust. 1 u.u.o., oraz uzasadnienie podstaw takiego żądania.

W celu powołania się na klauzulę *rebus sic stantibus* poszkodowany musi wykazać, że ziszczyły się materialnoprawne przesłanki stosowania klauzuli. Należą do nich: nadzwyczajna zmiana stosunków, nadmierna trudność w spełnieniu świadczenia lub groźba rażącej straty dla jednej ze stron, związek przyczynowy pomiędzy zmianą stosunków a utrudnieniami w wykonaniu zobowiązania czy groźbą straty, nieprzewidzenie przez strony przy zawieraniu umowy wpływu zmiany stosunków na wykonanie zobowiązania.

Sąd Najwyższy z jednej strony podzielił utrwaloną linię orzeczniczą stanowiącą o dopuszczalności zastosowania klauzuli *rebus sic*

⁶ M. Maliszewska [w:] *Ustawa o ubezpieczeniach obywatelskich, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych. Komentarz*, red. G. Dybała, K. Szpyt, Warszawa 2022, LEX, art. 22(a).

⁷ Uchwała SN z dnia 31 maja 1994 r., III CZP 75/94, OSN 1994, nr 12, poz. 237; uchwała 7 sędziów SN z dnia 29 grudnia 1994, III CZP 120/94, OSN 1995, nr 4, poz. 55 wraz z glosami krytycznymi A. Szpunara – do uchwały z 31 maja 1994, „Prawo Asekuracyjne” 1995, nr 3, s. 73 i n. oraz do uchwały z 29 grudnia 1994, „Państwo i Prawo” 1995, z. 7, s. 95 i n.; wyrok SN z dnia 17 października 1985 r., I CR 271/85, LexPolonica nr 302016; uchwała składu 7 sędziów SN z dnia 26 maja 1988 r., III CZP 87/87, LexPolonica nr 302132.

⁸ Warunkiem koniecznym zastosowania art. 358¹ § 3 k.c. jest istnienie zobowiązania pieniężnego *sensu*

stricto, którego przedmiotem od chwili jego powstania jest określona suma pieniężna. W ubezpieczeniach OC świadczenie ubezpieczyciela polega na zwolnieniu ubezpieczonego od obowiązku wypłaty odszkodowania, a świadczenie tego podmiotu jest świadczeniem *in natura*. Należy on do zobowiązań pieniężnych *sensu largo* – jest zobowiązaniem niepieniężnym ze świadczeniem pieniężnym. Tak: E. Kowalewski, M. Serwach, *Klauzula rebus sic stantibus a podwyższenie sumy gwarancyjnej w ubezpieczeniach odpowiedzialności cywilnej*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” 2006, nr 1, s. 7–8.

⁹ Ł. Węgrzynowski, *Dopuszczalność sądowej modyfikacji sumy gwarancyjnej w ubezpieczeniu OC na żądanie poszkodowanego*, „Przegląd Sądowy” 2009, nr 2, s. 73–84 oraz powołana tam argumentacja.

stantibus do umów ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej¹⁰, z drugiej zaś bezpośrednio odniósł się do przesłanki zastosowania klauzuli dotyczącej nadzwyczajnej zmiany stosunków.

Wobec powyższego należy w pierwszej kolejności podjąć próbę odpowiedzi na pytanie, przed którym stanął również powiększony skład Sądu Najwyższego: Czym jest i w jaki sposób powinna być definiowana **nadzwyczajna zmiana stosunków** stanowiąca jedną z przesłanek zastosowania omawianej klauzuli?

Jak wskazuje Bernadetta Fuchs, zgodnie z orzecznictwem¹¹ za nadzwyczajną zmianę stosunków należy rozumieć taki stan rzeczy, który zdarza się bardzo rzadko, jest niebywałą, niezwykle, choć niekoniecznie ma on mieć charakter katastroficzny. Zmiany stanu prawnego, mające charakter zdarzenia zewnętrznego, niezależnego od woli stron, a nawet niemożliwego do przewidzenia przez nie w chwili zawarcia umowy, jeżeli w zasadniczy sposób wpływają na sytuację majątkową nie tylko dłużnika, ale i wierzyciela, powinny być traktowane jako nadzwyczajna zmiana stosunków w rozumieniu art. 357¹ § 1 k.c.¹² Termin „zmiana stosunków” nie określa zmiany w indywidualnej sytuacji strony zobowiązania, ale zmiany w zakresie stosunków społecznych, dotyczące większej grupy podmiotów, a w szczególności zmiany warunków gospodarczych o charakterze po-

wszechnym i niezależne od stron¹³. Przykładem wskazanej zmiany stosunków może być m.in. gwałtowna zmiana cen na określonym rynku. *A contrario* nie jest nadzwyczajną zmianą stosunków, relewantną dla rozpatrywania klauzuli *rebus sic stantibus*, stopniowy wzrost cen, choćby w dłuższym okresie osiągnął on znaczne rozmiary. **Do nadzwyczajnej zmiany stosunków nie należą też ani nowelizacje stanu prawnego ustanawiające inne sumy gwarancyjne, ani zmiana relacji sum gwarancyjnych do wskaźnika przeciętnego wynagrodzenia względem minimalnych sum gwarancyjnych**¹⁴. Również inflacja nie uzasadniałaby powołania się przez poszkodowanego na nadzwyczajną zmianę stosunków. Dodatkowo nie można też uznać, że wyczerpanie sumy gwarancyjnej jest nadzwyczajnym zjawiskiem, którego strony umowy ubezpieczenia nie mogłyby przewidzieć podczas zawierania umowy.

Kolejną z przesłanek materialnoprawnych klauzuli *rebus sic stantibus* jest rażąca strata po stronie jednej ze stron stosunku zobowiązaniowego. Jak wskazuje Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 19 listopada 2014 r. (II CSK 191/14): wyrażenie „«rażąca strata» ma autonomiczny charakter i nie może być interpretowane w oderwaniu od istoty i celu konkretnego zobowiązania. O rażącej stracie decyduje nie samo porównanie aktualnej wartości świadczeń, ale całokształt skutków wykonania zobowiązania dla majątku strony, przy uwzględnieniu celu zobowiązania i tego, jakich korzyści z jego wykonania strona mogła się spodziewać”¹⁵. Jak wskazuje Adam Olejniczak, „groźba rażącej straty zachodzi wówczas, gdy nastąpił ogromny wzrost lub spadek wartości świadczenia jednej ze stron, a zwłaszcza jeżeli spełnienie świadczenia przez dłużnika zgodnie z pierwotną treś-

¹⁰ Uchwała SN 7 sędziów z dnia 29 grudnia 1994 r., III CZP 120/94, OSNC 1995, nr 4, poz. 55; postanowienie SN z dnia 20 lutego 2024 r., II CSKP 1372/22, LEX nr 3715884; wyrok SN z dnia 19 września 2023 r., II CSKP 1111/22, LEX nr 3611572; wyrok SA w Łodzi z dnia 8 grudnia 2020 r., I ACa 1038/19, LEX nr 3361803; wyrok SA w Lublinie z dnia 29 czerwca 2020 r., I ACa 197/19, LEX nr 3171917; wyrok SN z dnia 24 listopada 2017 r., I CSK 77/17, LEX nr 2473797.

¹¹ Wyrok SA w Warszawie z dnia 17 stycznia 2014 r., VI ACa 307/13, LEX nr 1532590; wyrok SN z dnia 18 maja 2006 r., IV CSK 8/05, LEX nr 200925.

¹² B. Fuchs [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. III: *Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, red. M. Fras, M. Habdas, Warszawa 2018, LEX, art. 357(1).

¹³ Wyrok SN z dnia 7 maja 1993 r., I CR 5/93, LEX nr 374455.

¹⁴ E. Kowalewski, M. Serwach, *Klauzula...*, s. 11.

¹⁵ Wyrok SN z dnia 19 listopada 2014 r., II CSK 191/14, LEX nr 1628911. Tak też: wyrok SA w Warszawie z dnia 25 maja 2022 r., VII AGa 1100/21, LEX nr 3452783; wyrok SA w Poznaniu z dnia 10 maja 2021 r., I ACa 1023/19, LEX nr 3304035.

cią zobowiązania oznaczałoby naruszenie równowagi między świadczeniami stron, w bardzo znaczącym rozmiarze¹⁶. Z uwagi na zakres uchwały Sądu Najwyższego szersze omówienie dotyczące rażącej straty pozostanie poza zakresem niniejszych rozważań.

Stanowisko wyrażone w uchwale Sądu Najwyższego oraz w ustnych motywach uzasadnienia uchwały skłania ku refleksji o **wyjątkowym charakterze zastosowania klauzuli *rebus sic stantibus***, dotychczasowa praktyka orzecznicza po wielokroć bliższa była bowiem interesom poszkodowanych, znajdując swoje odzwierciedlenie we względnie częstym orzekaniu o waloryzacji sum gwarancyjnych i zapewniając możliwie szeroką funkcję kompensacyjną ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych. W mojej ocenie sądy te niejako wielokrotnie automatycznie decydowały o zasadności zastosowania klauzuli *rebus sic stantibus*, rozszerzając – i tak już szeroką – odpowiedzialność zakładów ubezpieczeń asekurujących odpowiedzialność cywilną posiadaczy pojazdów mechanicznych. Spowodowane to mogło być tendencją orzeczniczą polegającą na wzroście zasądzonych kwot z tytułu odszkodowania, co z jednej strony wynika ze wzrostu poziomu życia oraz wzrostu zamożności społeczeństwa, a z drugiej strony jest jeszcze większym rozszerzeniem funkcji kompensacyjnej ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych. Należy jednak przy tym pamiętać, że odpowiedzialność ubezpieczyciela jest odpowiedzialnością akcesoryjną w stosunku do odpowiedzialności cywilnej sprawcy szkody. Sam fakt wyczerpania sumy gwarancyjnej może spowodować ograniczenie odpowiedzialności ubezpieczyciela, jednak nie doprowadzi do zawężenia odpowiedzialności kierującego pojazdem sprawcy szkody, której to zakres i wysokość wyznacza m.in. związek przyczynowy oraz konieczność naprawienia

szkody obejmującej straty, które poszkodowany poniósł, oraz korzyści, które mógłby osiągnąć, gdyby mu szkody nie wyrządzono (art. 361 k.c.). Automatyczna zgoda przez sądy na zastosowanie podwyższenia sumy gwarancyjnej powoduje z jednej strony obciążenie skutkami powstałej szkody wyłącznie ubezpieczyciela (podkreślając w ten sposób jeszcze bardziej funkcję tegoż ubezpieczenia), z drugiej zaś prowadzi do prawie całkowitego zwolnienia z odpowiedzialności finansowej sprawcy szkody jako drugiego – zdecydowanie gorzej wypłacalnego dłużnika (całkowity zanik funkcji represyjnej). Uchwała ta daje zatem nadzieję na brak automatyzmu działania obciążającego finansowo wyłącznie zakłady ubezpieczeń, bez ponoszenia części ryzyka przez poszkodowanego lub ubezpieczonego sprawcy szkody.

Oczywiście nie należy zapominać o poglądzie wyrażonym przez Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 17 października 2020 r. (II CSK 646/11), zgodnie z którym „funkcją ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych jest ochrona poszkodowanego, a nie ubezpieczającego” (a tym bardziej zakładu ubezpieczeń). Zmiana wyniku m.in. z implementacji prawa unijnego dotyczącego poszkodowanych w wypadkach komunikacyjnych, które gwarantuje poszkodowanym zabezpieczenie ich przyszłych roszczeń coraz wyższymi sumami gwarancyjnymi oraz rozszerzenie ochrony przez wprowadzanie kolejnych możliwych roszczeń o charakterze odszkodowawczym, np. zadośćuczynienia dla członków rodziny w sytuacji, gdy osoba poszkodowana doznała ciężkiego i trwałego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia, co skutkuje niemożnością nawiązania lub kontynuowania więzi rodzinnych (art. 446² k.c.)¹⁷.

Przy okazji rozważań dotyczących zastosowania klauzuli *rebus sic stantibus* kwestią bardziej natury praktycznej, a nieregulowaną dotychczas prawnie, jest możliwość waloryzacji

¹⁶ A. Olejniczak [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. III: *Zobowiązania – część ogólna*, red. A. Kidyba, Warszawa 2014, LEX, art. 357(1).

¹⁷ Wyrok SN z dnia 17 października 2012 r., II CSK 646/11, LEX nr 1243010.

składki¹⁸ za podwyższoną sumę gwarancyjną. Zgodnie bowiem z art. 805 § 1 k.c. przez umowę ubezpieczenia ubezpieczyciel zobowiązuje się, w zakresie działalności swego przedsiębiorstwa, spełnić określone świadczenie w razie zajścia przewidzianego w umowie wypadku, a ubezpieczający zobowiązuje się **zapłacić składkę**. Jednocześnie zgodnie z art. 813 § 1 k.c. składkę oblicza się za czas trwania odpowiedzialności ubezpieczyciela. Sposób ustalania wysokości składki ubezpieczeniowej nie jest przedmiotem regulacji prawnych. Problematykę tę bada nauka ekonomiki ubezpieczeń¹⁹. Zgodnie jednak z przepisem art. 33 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej²⁰ zakład ubezpieczeń ustala wysokość składek ubezpieczeniowych po dokonaniu oceny ryzyka ubezpieczeniowego²¹.

¹⁸ Składka ubezpieczeniowa składa się z dwóch części. Pierwsza jest elementem netto składki przeznaczonym bezpośrednio na pokrycie odszkodowań i świadczeń ubezpieczyciela. Drugi element składki ma na celu pokrycie kosztów niezwiązanych z udzielanym świadczeniem ubezpieczyciela, a wynikających bezpośrednio z art. 805 k.c., m.in. kosztów administracyjnych, akwizycji, działań prewencyjnych. Te dwa elementy składają się łącznie na składkę ubezpieczeniową brutto, do której zapłaty zobowiązany jest ubezpieczający. Zob. definicję składki ubezpieczeniowej brutto i netto w: *Ubezpieczenia. Podręcznik akademicki*, red. J. Handschke, J. Monkiewicz, Warszawa 2010, s. 57–58 oraz 205.

¹⁹ M. Fras [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. V: *Zobowiązania. Część szczególna (art. 765–921(16))*, red. M. Habdas, Warszawa 2018, LEX, art. 813.

²⁰ Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (t.j. Dz.U. 2024, poz. 838, 1565, 1863).

²¹ Art. 33 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej:

1. Zakład ubezpieczeń ustala wysokość składek ubezpieczeniowych po dokonaniu oceny ryzyka ubezpieczeniowego.

2. Składkę ubezpieczeniową ustala się w wysokości, która zapewnia co najmniej wykonanie wszystkich zobowiązań z umów ubezpieczenia i pokrycie kosztów wykonywania działalności ubezpieczeniowej zakładu ubezpieczeń.

3. Zakład ubezpieczeń gromadzi odpowiednie dane statystyczne w celu ustalania na ich podstawie wysokości składek ubezpieczeniowych, składek reasekuracyjnych oraz rezerw techniczno-ubezpieczeniowych dla celów wypłacalności i rezerw

Zakłady ubezpieczeń często mierzą się z problemem, w jaki sposób taryfikować wysokość składki za ubezpieczenie – w szczególności ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych. Z jednej strony składka powinna być na tyle wysoka, aby pokrywała skutki ryzyka zakładu ubezpieczeń świadczącego odpowiednią ochronę ograniczoną (co do zasady do ustanowionej sumy gwarancyjnej), z drugiej strony – na tyle niska (korzystna) dla ubezpieczającego, aby był skłonny ją zapłacić²². Ustalając składkę za ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych, zakład ubezpieczeń analizuje w szczególności poniższe czynniki: rodzaj pojazdu, markę pojazdu, typ pojazdu, pojemność silnika, rok produkcji pojazdu (data pierwszej rejestracji), rodzaj stosowanego paliwa (benzyna, diesel, LPG itp.), wiek właściciela/współwłaściciela/korzystającego (użytkownika), historię szkód wyrządzonych przez właściciela/współwłaściciela/korzystającego (użytkownika).

Jednym z elementów oceny ryzyka przez zakład ubezpieczeń w ubezpieczeniu odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych jest górny limit odpowiedzialności ubezpieczyciela w postaci ustanowionej ustawowo minimalnej sumy gwarancyjnej – obecnie podniesionej w listopadzie 2024 r. wskutek nowelizacji ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych do kwot 29 876 400 zł w przypadku szkód na osobie oraz 6 021 600 zł w przypadku szkód w mieniu. Oznacza to, że nowe minimalne sumy gwarancyjne są o około 24% wyższe zarówno w przypadku szkód na osobie, jak i szkód w mieniu.

Skoro ustawodawca wprowadził możliwość waloryzacji sumy gwarancyjnej w ubez-

techniczno-ubezpieczeniowych dla celów rachunkowości.

4. Składkę ubezpieczeniową ustala się według kryteriów przedstawionych w ogólnych warunkach ubezpieczenia, w szczególności w zakresie zniżek lub podwyższeń kwot zasadniczych.

²² M. Leciejewski, *System kalkulacji składki w ubezpieczeniach komunikacyjnych (OC p.p.m.) typu Pay As You Drive*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2017, nr 4.

pieczeniu odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych, pozwalającą na względnie częste występowania poszkodowanych z roszczeniem o zwiększenie jednego z czynników oceny ryzyka branych pod uwagę przez zakłady ubezpieczeń przed zawarciem umowy ubezpieczenia, może warte rozważenia byłoby wprowadzenie mechanizmu waloryzacji składki przez zakład ubezpieczeń. Jednym z rozwiązań jest zastosowanie wzrostu składki dla zawieranych przyszłych umów ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej względem sprawy historycznej szkody, co niewątpliwie ma już miejsce. Z drugiej strony czy możliwe jest zastosowanie wstecznej waloryzacji składki w związku z waloryzacją sumy gwarancyjnej? W mojej ocenie niemożliwa byłaby waloryzacja składki z uwagi na brak ziszczenia się materialnoprawnych przesłanek z klauzuli *rebus sic stantibus*, w szczególności nadmierną trudność w spełnieniu świadczenia przez ubezpieczyciela lub groźbę jego rażącej straty.

Podsumowując rozważania dotyczące wyłączenie samego rozstrzygnięcia znajdującego odzwierciedlenie w tezie uchwały Sądu Najwyższego, należy je zaaprobować co do zasady. Sąd Najwyższy utrzymał ochronę interesu zakładów ubezpieczeń w rozsądnych granicach. W podobnym duchu ochrony uzasadnionych interesów zakładów ubezpieczeń wypowiedział się ostatnio również Sąd Najwyższy w uchwale składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 8 maja 2024 r. (III CZP 142/22), dotykając tematyki dopuszczalności zastosowania przez zakłady ubezpieczeń ulg (upustów) i rabatów przy ustaleniu wysokości odszkodowania za szkodę w pojeździe mechanicznym poszkodowanego²³.

Sąd Najwyższy z dużą dozą ostrożności wskazał na zastosowanie klauzuli *rebus sic stantibus* wobec dochodzenia roszczeń odszkodowawczych przez poszkodowanych ponad obowiązujące na dzień szkody minimalne sumy gwarancyjne poprzez ich wsteczną waloryzację.

Do najważniejszych wniosków płynących z samej tezy uchwały należy zaliczyć znaczne ograniczenie automatyzmu waloryzacji oraz wzmocnienie zasady *pacta sunt servanda*, w tezie uchwały wskazano bowiem, że zmiana samych przepisów dotyczących sum gwarancyjnych nie może automatycznie prowadzić do waloryzacji świadczenia odszkodowawczego w przypadku ustalenia wysokości szkody powyżej ustanowionej ustawowo na dzień szkody sumy gwarancyjnej. W mojej ocenie może to prowadzić do jeszcze bardziej restrykcyjnego badania przez sądy przesłanek nadzwyczajnej zmiany stosunków, które nie mogą być interpretowane w oderwaniu od okoliczności faktycznych danej sprawy. Zatem sam fakt wyczerpania sumy gwarancyjnej i zastosowania klauzuli *rebus sic stantibus* nie może być oceniany w oderwaniu od okoliczności stanowiących jego kontekst. *A contrario* – Sąd Najwyższy przesunął niejako akcent na zasadę *pacta sunt servanda* przez ostrożnościowe podejście do zastosowania omawianej klauzuli. Skoro bowiem art. 357¹ k.c. stanowi odstępstwo od zasady pewności obrotu prawnego i jego trwałości, nie powinien on być stosowany rozszerzająco oraz automatycznie przez sam fakt wprowadzenia takiej możliwości²⁴. Dokonując bowiem wykładni art. 357¹ k.c., należy uwzględnić, że jest to wyjątek od ogólnej zasady *pacta sunt servanda* i w żadnym wypadku klauzula *rebus sic stantibus* nie może mieć charakteru nadrzędnego. Już sama teza powiększonego składu Sądu Najwyższego może w najbliższej przyszłości wpłynąć na większą stabilizację stosunków umownych na podstawie zawartych umów ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych, w szczególności istotnych z punktu widzenia zakładów ubezpieczeń. W mojej ocenie wzmocni to przewidywalność wypłacanych odszkodowań przez ubezpieczycieli, co może mieć kluczowe znaczenie w kontekście re-

²³ Uchwała 7 sędziów SN z dnia 8 maja 2024 r., III CZP 142/22, LEX nr 3712282.

²⁴ Szerzej na temat wyjątku klauzuli *rebus sic stantibus* od zasady *pacta sunt servanda* zob. W. Robaczyński, *Sądowa zmiana umowy*, Warszawa 1998; A. Malarewicz, *Wpływ zmiany stosunków na wykonanie zobowiązań, cz. 1*, „Monitor Prawniczy” 2005, nr 11.

zerw aktuarialnych i stabilności sektora ubezpieczeniowego. Niejako sama teza wyrażona w uchwale Sądu Najwyższego może również w najbliższej przyszłości „uchronić” zakłady ubezpieczeń przed ryzykiem masowego dochodzenia roszczeń przez poszkodowanych w zakresie roszczeń odszkodowawczych powyższej obowiązujących historycznie sum gwarancyjnych. Uchwała ta stawia wyraźną granicę stosowania klauzuli, uniemożliwiając w ten sposób wielokrotne dokonywanie przez poszkodowanych podważania granic ochrony ubezpieczeniowej. Stanowisko Sądu Najwyższego może zatem ochronić sektor ubezpieczeniowy przed wsteczną presją inflacyjną, zaś sami ubezpie-

czyciele (ale także i poszkodowani) otrzymali wyraźne przesłanie Sądu Najwyższego w zakresie wyłączenia waloryzacji sum gwarancyjnych wyłącznie w oparciu o wprowadzenie nowych sum gwarancyjnych.

Należy wyrazić przy tym nadzieję na możliwie szybką publikację w uzasadnieniu uchwały szerokiej argumentacji dotyczącej zrozumienia przez Sąd nadzwyczajnej zmiany stosunków i katalogu okoliczności mogących wpływać na jej stwierdzenia, a także w nieodległym czasie możliwość przeanalizowania również wyroku Sądu Najwyższego rozpatrującego skargę kasacyjną co do istoty sprawy, po uzyskanej odpowiedzi powiększonego składu.

Abstract

Limit of liability applicable on the date of the event in the compulsory civil liability insurance contract for motor vehicle owners as a criterion for indexation based on the *rebus sic stantibus* clause – commentary to the thesis of resolution taken by the seven judges of the Supreme Court of 15 January 2025, III CZP 17/24

Keywords: *Supreme Court; rebus sic stantibus clause; liability insurance for motor vehicle owners; injured party*

The subject of the gloss is the thesis of the resolution of a bench of 7 judges of the Supreme Court of 15 January 2025, issued as a result of the referral pursuant to Article 39817 § 1 of the Code of Civil Procedure by the Supreme Court's decision of 20 November 2024 (reference number II CSKP 1372/22) of the following legal issue - whether in the case of indexation, pursuant to Article 3571 § 1 of the Civil Code, of the limit of liability specified in the compulsory civil liability insurance contract for motor vehicle owners, resulting from provisions no longer in force providing for a lower amount than the provisions in force at the time of the ruling, the indexation criterion is the current amount of the sum guaranteed for compulsory civil liability insurance contracts for motor vehicle owners, specified in the provisions in force at the time of the ruling. This resolution touches on the issue of adopting the criteria of an extraordinary change of circumstances for the application of the *rebus sic stantibus* clause. The issue in question is of significant importance for insurance practice, as there are increasingly frequent cases of drivers of motor vehicles causing damage exceeding the statutory minimum limit of liability, which (in theory) constitute the upper limit of the insurer's liability. The inconsistent insurance practice has often led to the refusal to apply the *rebus sic stantibus* clause in relation to increasing the guarantee amounts, which in turn has given rise to disputes between the injured party and the insured party and the insurance company. The commentary will refer exclusively to the thesis of the resolution, as the justification of the judgment has not yet been submitted for publication. Nevertheless, due to the fact that the resolution under discussion touches on such an important issue from the point of view of protecting injured parties, in the author's opinion it is necessary at this stage to publish selected considerations that are of potential interest, and perhaps even future argumentation of the Supreme Court.

Bibliografia

Literatura

- Kodeks cywilny. Komentarz*, t. III: *Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, red. M. Fras, M. Habdas, Warszawa 2018, LEX.
- Kodeks cywilny. Komentarz*, t. V: *Zobowiązania. Część szczególna (art. 765–921(16))*, red. M. Habdas, Warszawa 2018, LEX.
- Kowalewski E., Serwach M., *Klauzula rebus sic stantibus a podwyższenie sumy gwarancyjnej w ubezpieczeniu odpowiedzialności cywilnej*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” 2006, nr 1.
- Leciejewski M., *System kalkulacji składki w ubezpieczeniach komunikacyjnych (OC p.p.m.) typu Pay As You Drive*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2017, nr 4.
- Malarewicz A., *Wpływ zmiany stosunków na wykonanie zobowiązań, cz. 1*, „Monitor Prawniczy” 2005, nr 11.
- Robaczyński W., *Sądowa zmiana umowy*, Warszawa 1998.
- Ubezpieczenia. Podręcznik akademicki*, red. J. Handschke, J. Monkiewicz, Warszawa 2010.
- Ustawa o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych. Komentarz*, red. G. Dybała, K. Szpyt, Warszawa 2022.
- Węgrzynowski Ł., *Dopuszczalność sądowej modyfikacji sumy gwarancyjnej w ubezpieczeniu OC na żądanie poszkodowanego*, „Przegląd Sądowy” 2009, nr 2.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. 2024, poz. 1061 ze zm.).
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. 2024, poz. 1568 ze zm.).
- Ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (t.j. Dz.U. 2023, poz. 2500 ze zm.).
- Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (t.j. Dz.U. 2024, poz. 838, 1565, 1863).

Orzecznictwo

- Uchwała składu 7 sędziów SN z dnia 26 maja 1988 r., III CZP 87/87, LexPolonica nr 302132.
- Wyrok SN z dnia 17 października 1985 r., I CR 271/85, LexPolonica nr 302016.
- Wyrok SN z dnia 7 maja 1993 r., I CR 5/93, LEX nr 374455.
- Uchwała SN z dnia 31 maja 1994 r., III CZP 75/94, OSN 1994, nr 12, poz. 237.
- Uchwała SN 7 sędziów z dnia 29 grudnia 1994 r., III CZP 120/94, OSNC 1995, nr 4, poz. 55.
- Wyrok SA w Warszawie z dnia 17 stycznia 2014 r., VI ACa 307/13, LEX nr 1532590.
- Wyrok SN z dnia 19 listopada 2014 r., II CSK 191/14, LEX nr 1628911.
- Wyrok SN z dnia 18 maja 2006 r., IV CSK 8/05, LEX nr 200925.
- Wyrok SA w Warszawie z dnia 5 kwietnia 2013 r., I ACa 1143/12, LEX nr 1335751.
- Wyrok SA w Poznaniu z dnia 25 kwietnia 2013 r., I ACa 93/13, LEX nr 1313384.
- Wyrok SO w Kielcach z dnia 27 listopada 2013 r., II Ca 644/13, LEX nr 1717411.
- Wyrok SO w Siedlcach z dnia 29 stycznia 2016 r., I C 670/15, LEX nr 2000823.
- Wyrok SN z dnia 30 maja 2017 r., IV CSK 445/16, LEX nr 2348538.
- Wyrok SA w Warszawie z dnia 21 czerwca 2017 r., VI ACa 368/16, LEX nr 2370759.
- Wyrok SO w Łodzi z dnia 22 sierpnia 2017 r., II C 571/16, LEX nr 2420017.
- Wyrok SO w Łodzi z dnia 30 października 2017 r., II C 1262/16, LEX nr 2444854.
- Wyrok SN z dnia 24 listopada 2017 r., i CSK 77/17, LEX nr 2473797.
- Wyrok SO w Gdańsku z dnia 1 grudnia 2017 r., XV C 369/17, LEX nr 2463687.
- Wyrok SO w Poznaniu z dnia 24 stycznia 2018 r., XII C 2500/15, LEX nr 2441849.
- Wyrok SA w Warszawie z dnia 6 czerwca 2018 r., I ACa 190/17, LEX nr 2516060.
- Wyrok SA w Lublinie z dnia 29 czerwca 2020 r., I ACa 197/19, LEX nr 3171917.
- Wyrok SA w Łodzi z dnia 8 grudnia 2020 r., I ACa 1038/19, LEX nr 3361803.
- Wyrok SO w Kielcach z dnia 14 stycznia 2021 r., II Ca 1294/20, LEX nr 3148879.

Wyrok SA w Poznaniu z dnia 10 maja 2021 r., I ACa 1023/19, LEX nr 3304035.
Wyrok SA w Poznaniu z dnia 28 marca 2022 r., I ACa 165/21, LEX nr 3346790.
Wyrok SA w Warszawie z dnia 25 maja 2022 r., VII AGa 1100/21, LEX nr 3452783.
Wyrok SN z dnia 19 września 2023 r., II CSKP 1111/22, LEX nr 3611572.
Postanowienie SN z dnia 20 lutego 2024 r., II CSKP 1372/22, LEX nr 3715884.
Uchwała 7 sędziów SN z dnia 8 maja 2024 r., III CZP 142/22, LEX nr 3712282.